
MIKEL DIFREN

RAZMIŠLJANJA O EKSPANZIJI UNIVERZITETA

I STVARANJE UNIVERZITETA UMETNOSTI

Prethodna napomena: moje izlaganje* će se odnositi na određenu sliku univerziteta. Reč je o univerzitetu koji ponešto poznajem, o univerzitetu buržoaskih društava. Na njega će biti usmerena moja kritika. Da li se ova kritika može primeniti i na univerzitet socijalističkih zemalja? Nisam dovoljno obavešten o univerzitetском sistemu svojstvenom tim zemljama da bih to mogao da tvrdim; a nadam se da će mi ovaj skup pružiti obaveštenja kojima do sada nisam raspolagao.

Šta je dakle univerzitet? Jedna počesto već stara institucija, ne samo dotrajala, nego i opterećena velikom inertnom snagom: nerado prima promene koje joj se nameću. Kao i sve institucije, ljubomorna je na svoju autonomiju; brani ono što se dugo nazivalo njenim povlasticama; da li je tu reč o njenim slobodama? — Pre o njenim privilegijama. Jer univerzitet je samo formalno slobodan; u stvari, on je uvek potčinjen vlasti, vlasti koja je izvan njega. Dugo vremena je to bila crkvena vlast; danas je to politička vlast; a iza te vlasti države — nije potrebno biti marksista da bi se videlo — ocrtava se ekonomska vlast. A danas, povrh toga, vojna vlast. Ovo je posebno jasno u Sjedinjenim Američkim Državama, gde je Pentagon veliki tajni ortak fondova i inicijator istraživanja. Postoji bar jedan filozof, upravo epistemolog, Mišel Ser (Michel Serres), koji je rekao da je naša civilizacija danas „u krvavim Marsovim rukama”.

*) Pisano specijalno za „Kulturu”.

A ipak, uprkos toj potčinjenosti za koju se pravi da ne zna da postoji kada se hvališe autonomijom, univerzitet je odista zabran — skoro sveto mesto. Tamo se upravo uspostavlja najdublja podela rada, ona koja deli intelektualne od manualnih radnika. Oni koji su tamo primljeni, pošto su prošli kroz iskušenje uvođenja, stiču monopol na znanje. Znanje u izvesnom smislu fetišizirano, koje se više ne može osporavati spolja. Unutar univerziteta, hijerarhija je uspostavljena, suštinski odnos je odnos autoriteta; nastavnik preuzima ulogu oca, student je dete. I zbog toga je glavna funkcija univerziteta prenošenje znanja koje poseduju učitelji i koje učenici treba da nauče. Nesumnjivo da univerzitet želi da bude, takođe, i mesto istraživanja; ali istraživači su upravo nastavnici čiji autoritet učenici ne mogu da dovode u pitanje i koji smatraju da nikome nisu obavezni da polažu račune. Ako njihova istraživanja, međutim, podstiču i finansiraju vlasti, oni to prećutkuju; ovi Pontije-Pilati naprotiv ističu neutralnost nauke i odbijaju svaku odgovornost koja se odnosi na korišćenje rezultata njihovih radova: ne bacaju pogled izvan zaštićenog mesta koje im pruža institucija.

A malne svuda se ipak govori o ekspanziji univerziteta, što pretpostavlja izvesno otvaranje. Ali kako ga shvatiti? U kapitalističkim zemljama ova ekspanzija nikako ne znači otvaranje. O čemu je reč? S jedne strane, o pseudo-demokratizaciji: univerzitet će primiti nešto veći broj izabranih; ali proces selekcije će i dalje biti na snazi, norme koje nameće vladajuća kultura se ne dovode u pitanje; a svi oni kojima sredina iz koje potiču ne obezbeđuje pristup ovoj kulturi ostaće izvan njega. Sem toga, više će se svakako dati mesta tehničarima i zanatima; u Francuskoj će univerzitetski tehnološki instituti, koji su nedavno osnovani, stvarati srednje kadrove, dok će velike škole stvarati visoke kadrove. Međutim, umnožavajući na taj način specijalnosti, univerzitet produbljuje podelu društvenog rada i doprinosi integraciji pojedinaца u sistem: buržoaskom društvu čini uslugu koja se od njega i očekuje.

Ne može li se, nasuprot ovome, u drugim zemljama drukčije zamisliti i organizovati ekspanzija univerziteta tako da on služi čoveku? Plan ovakvog preobražaja će biti bez sumnje utopija sve dok se i same društvene strukture bitno ne promene. Ali ako se bez odlaganja počne, tamo gde je to moguće, reforma univerziteta, možda se time priprema i reforma društva; ono što se naziva revolucijom ne sastoji se samo u preuzimanju državnog aparata, čak ni njegovo rešenje, već u menjanju misli, osećanja i običaja, dakle u menjanju života. Menjajući

se, univerzitet može podsticati i menjanje života.

Ekspanzija univerziteta podrazumeva u tom slučaju njegovo miniranje: razaranje institucije, ukidanje povelje koja joj daje lažnu autonomiju, rušenje ideologije koja fetišizira nauku a osoblju institucije obezbeđuje ugled i autoritet, ukidanje rituala koji osigurava selekciju toga osoblja. Značajno je takođe promeniti i mesta koja od institucije čine utvrđenje poput gospodarećeg i neosvojivog feudalnog zamka (pogledajte neke američke univerzitetske centre). Imam u vidu univerzitet koji bi bio deo običnog svakodnevnog života, gde bi se nastava pružala radnicima na radnom mestu, polazeći od toga rada; to se već čini u izvesnim poljoprivrednim institucijama i bolničkim centrima.

Tada bi mogla biti ukinuta društvena podela rada koja odvaja intelektualne i manuelne radnike. Za ovo bi bilo potrebno da nastavnici ne budu samo stručnjaci za nastavu, već da se, ne odričući se svog posla, osete pozvanim da, kao što je bilo u Kini, posvete deo svog vremena i aktivnostima koji će im otvoriti i druge vidike, pružiti i drugo iskustvo, učiniti ih osetljivim i za druge probleme. A i studenti treba isto tako da ne budu više isključivo studenti, tj. omladina koju vaspitavaju da bude integrisana u klasno društvo, koju specijaliziraju da bi obnavljala specijalizaciju. Ako univerzitet treba da se otvori, to se može postići samo obezbeđivanjem permanentnog obrazovanja, otvaranjem vrata ljudima svih uzrasta i svih zanimanja, ne samo zbog toga da li im se omogućilo razmeštanje u hijerarhiju društvenih položaja, već da bi im se omogućilo da se više zainteresuje za svoj posao i da bi se zadovoljila njihova želja za znanjem ili za istraživanjem. Ovde se jasno vidi da je menjanje univerziteta vezano za menjanje društva: sve dok zakon profita održava hijerarhiju, pre svega, nejednakost plata, teško je biti nekoristoljubiv, a univerzitet predstavlja za one koji imaju pristup na njega samo sredstvo da se obezbedi bolja zarada, a ne da se i sami otvore na jednom otvorenom univerzitetu.

Otvoreni univerzitet znači, takođe, otvoren i za kritiku: univerzitet koji odbacuje autoritativne metode, gde reč ne bi nasilno prisvajali samo akademski autoriteti, gde bi studenti — koji nisu deca — imali da kažu svoju reč o nastavi, o ciljevima i sredstvima istraživanja, o upravljanju institucijom. Kao što bi rekao Habermas, znanje treba udružiti sa interakcijom: razmišljanje i dijalog, dijalog u kojem treba svi da učestvuju i za koji ne postoje nikakve tabu-teme. Drugim rečima, istinski narodni univerzitet je samoupravni univerzitet.

Ali ima i nešto više od toga: univerzitet u ekspanziji ne samo da treba da otvori vrata svima onima koji žele da u njega uđu, već treba da otvori i polje znanja. Ne samo da ukine društvenu podelu rada, već i da ukine, ili bar da ublaži intelektualnu podelu: to jest da ukloni barijere koje dele specijalnosti i štite ih od svake kontrole. Govori se mnogo o multidisciplinarnosti; ali ona ne treba da postoji samo u disciplinama, već i u okviru svake discipline, ili još bolje, u svakom stručnjaku, koji tada više neće biti specijalista za jednu određenu oblast. Biće i takvih koji će reći da je nauka napredovala upravo zahvaljujući tome što je namestala specijalizaciju, i da njen napredak isključuje svako enciklopedijsko znanje: niko ne može ovladati sveukupnim carstvom znanja. Ali, pre svega nije u pitanju ukidanje svake specijalizacije, a zatim, nije reč, takođe, ni o pretenziji da se ovlada enciklopedijskim znanjem. Reč je samo o tome da se ima bar neka predstava o čemu se razmišlja i šta se čini i drugde, kako bi se stekla isto toliko skromnost koliko i stručnost, a ponekad, takođe i da bi se mogla ostvarivati nepredviđena udruživanja koja mogu podsticati istraživanje.

Isto tako, biće i onih koji će reći — a to je već ozbiljnija primedba — da će se osporavanjem naučnicima njihove specijalnosti i njihovih privilegija, podvrgavanjem univerziteta slobodnoj raspravi, paralisati napredak znanja. Možda, a zašto i ne? Danas postoje izvesni razlozi, bar u razvijenim zemljama, da se razmišlja o zastavljanju rasta koji pustoši planetu. I zašto ne obuzdavati rast znanja. Ovdje se izlažem opasnosti da mi se upute dve primedbe. Prva je da zalog civilizacije ne treba da bude samo nauka. Adorno opravdano prebacuje *Aufklärung*-u, rodonačelniku pozitivizma, da je zatvorio istinu u naučno znanje. Ekolozi osnovano danas upozoravaju na posledice toga... i na nedoslednost naučnika. Druga je primedba da preporod univerziteta ne bi izazvao smrt nauke, već rađanje nove nauke. Kakva bi bila ta nauka, teško je o tome unapred suditi: dovoljno je reći da ne bi vršila nad objektom onakvo nasilje kakvo je svojstveno kapitalističkom sistemu, i da ne bi naglo prekinula sa onim oblicima empirijskog znanja koji su uvek manje ili više skriveno postojali u obavljanju zanata. Po uzoru na ova znanja, ona bi polazila od izvesne bliskosti sa stvarima, kakvu isceljitelji imaju sa biljkama, čobani sa stadom, stolar sa drvetom, nauka će se više držati ljudskog okvira, jer će biti usmerena ljudskim ciljevima, ne obećavajući zbog toga čoveku apsolutnu prevlast nad prirodom. Svakako ćemo manje znati o česticama atoma ili o kvazarima, ali ćemo znati više o onome što zadire u naš svakidašnji život i postaćemo

čovečniji. Ali ovde prekidam te spekulacije
o novom obliku znanja.

*
* * *

Ekspanzija univerziteta vodi stvaranju univerziteta umetnosti. O tom univerzitetu treba reći ono što smo već rekli o univerzitetu uopšte. Jer je umetnost, takođe, u našem društvu institucija, institucija koja zahteva svoju autonomiju i svoje privilegije, bar od Renesanse kada se umetnik počeo razlikovati od zanatlije i kada se potvrdio kao stručnjak likovne umetnosti. Ova institucija ima svoju povelju: predstavu o umetnosti, i norme koje je posvećuju, kao i izvesnu predstavu o lepoti: ona ima i svoje kadrove: stvaraocce ali takođe i stručnjake, a i prosvেćene ljubitelje, ljude od ukusa i sa dobrim ukusom, to jest koji odbacuju norme, a danas i sve one koji trguju sa umetnošću i koji to mogu zbog toga što umetnost proizvodi dela koja su priznata kao umetnička dela. I tu instituciju takođe treba razoriti. A to podrazumeva razoriti i koncept o umetnosti ili znatno proširiti njegovo važenje. U stvari, polje umetnosti je uvek bilo manje-više otvoreno i sporno: pored lepe umetnosti, visoke umetnosti, trebalo je napraviti mesta i minornoj umetnosti; pored zvanično priznate umetnosti uvek je živela, manje ili više potajno, popularna umetnost. Upravo tu popularnu umetnost treba priznati i to u svom mnoštvu oblika u kojima se javlja. Isto kao što se demokratizacija nauke ne sastoji samo u *ex cathedra* predavanjima za nekolicinu izabраниh, već zahteva aktivno učešće masa u njenom oživotvorenju, demokratizacija umetnosti se ne sastoji u obezbeđivanju pristupa delima umetnika, već u omogućavanju narodu da se bavi umetnošću i da sam proizvodi umetnička dela. Nesumnjivo, demokratizacija umetnosti je lakša nego demokratizacija nauke, jer izuzev nekih stručnjaka, virtuozaa, kompozitora, arhitekata, bavljenje umetnošću ne zahteva tako uporno i dugo učenje kao bavljenje naukom. Ako ona nailazi na istu primedbu: opasnost da nivo opadne, ta primedba je manje ozbiljna, i na nju ću se odmah vratiti.

Sada ću se zadržati na jednoj drugoj primedbi, tj. da prekomerno proširenje takvog koncepta, znači ugrožavanje njegovog razumevanja. Kako tačno odrediti umetnost ako joj se pripisuju tako različite delatnosti kao što su slikanje, pevanje, igra, ali takođe i kroj haljine, uređenje vrta, dekorisanje stana, organizovanje dobrog štrajka ili neke lepe priredbe, uspešno gnjuranje?... Na ovo ću odgovoriti, da za ove delatnosti, a i za mnoge druge, ostaje isti zajednički imenitelj,

tj. neke zajedničke crte koje su dovoljne da se odredi polje umetnosti makoliko prostrano bilo: To su ludičke aktivnosti koje nisu podložne pritudi određenog stava kao što je serijska proizvodnja prema unapred predviđenom programu; one nastoje da proizvedu izvestan utisak na čula koji se označava, bez nužno propisanih normi, kao lepota; one pobuđuju izvesno lično zadovoljstvo koje pruža uspešno obavljen rad postignut uspešnim savlađivanjem prepreka i prilagodavanjem nepredvidljivim okolnostima. Samo ovo zadovoljstvo zasluživalo bi dugu analizu; važno je podvući da ne spada u rasonodu. Umetnost nije nikako rekreacija, ona je pre re-kreiranje. Makako skromno bilo njegovo delo, stvaralac — ne osporavajmo mu taj naziv — uspostavlja novi odnos sa svetom; on ga sada pesnički doživljava, vraća se praiskonskom, stvarnosti u kojoj caruje mašta i koja u njemu oživljava osećaj mogućeg. Od umetničke prakse do revolucionarne prakse nije daleko, kao što sam to pokušao da pokažem u drugoj jednoj prilici.

Tom popularnom umetnošću treba da se bavi univerzitet umetnosti. Jer ono što je najznačajnije u umetnosti, sa stanovišta čoveka i društva, nije estetsko iskustvo primaoca, već umetničko iskustvo stvaraoca. Univerzitet treba da stavi naglasak na bavljenje umetnošću i da podstiče jedno doista široko bavljenje umetnošću. To ne isključuje da upućuje i pomaže primaocu da uživa u već stvorenim delima. Na univerzitetu će se predavati istorija umetnosti, i tako će se dati mesto umetnosti koju tradicija priznaje i i koju je postavila. Ali pažnju valja obratiti na dve stvari: da se priznaju svi oni oblici umetnosti koje elita nije priznavala i koji su bili u senci, da se prizna uvek živo izražavanje narodnog duha; a, s druge strane, da se ne usaduje konvencionalno poštovanje prema delima, već da se uči da ih čovek upoznaje zbog vrednosti koje sadrže u sebi: da to ne bude samo plod dijaloga između genija, kao što sugerise Malro, već rešavanja problema, — da to ne budu izrazi pojedinačne vizije sveta, već svedočanstva jedne civilizacije. Ovde mislim na one koje možemo smatrati pionirima ovakve istorije, Panofskog, Frankastela, i danas Le Bota.

Znači da je takav pristup umetnosti prošlosti ili savremenosti samo pripremna nastava za aktivno bavljenje umetnošću. Pre svega univerzitet umetnosti treba da bude škola stvaralaštva. A da bi se podsticalo to stvaralaštvo kojim se čovek otvara, ovaj Univerzitet mora i sam biti otvoren. A, svakako:

— Otvoren geografski: on se ne sme ograničiti na izdvojena mesta gde su dela zarobljena i gde se stvaranje zatvara u sebe da bi postalo specijal-

nost. On mora biti prisutan svugde gde nastaje umetnost, u muzejima, pozorištima, koncertnim dvoranama, domovima kulture. I sama ova mesta odbijaju da budu spomenici koji krase otmene četvrti, ona treba da niču i da se množe tamo gde narod živi. A i sama se moraju otvarati: tako da muzej ne bude samo mesto gde se umetnička dela izlažu, već mesto gde ona nastaju, kao u renesansnim radionicama.

— Otvoren društveno: carstvo umetnosti treba da bude pristupačno svima. Ne sme biti ni socijalne ni estetske diskriminacije. Ako se deca u dečjim obdaništima usmeravaju da crtaju ili da pevaju, ne treba to zabranjivati odraslima. U svakom slučaju treba ih podsticati da uče, jer svaka igra može sadržavati itekako i element rada, a naročito ih ne treba obeshrabrivati. Obrazovanje ne sme da bude usmereno na selekciju, ne sme da nameće uzore koje osujećuju ili parališu. Na takvom univerzitetu je takođe moguće kolektivno bavljenje umetnošću: elitistički mit o usamljenom geniju je prevaziđen. Naprotiv, okupljanje pojedinaca, mogućnost grupnog rada, sučeljavanje različitih stvaralaštva može da podstakne zamisao sveobuhvatnog umetničkog dela, onog Gesamtkunstwerk-a koji je opsedao Vagnera.

— Otvoren pedagoški: univerzitet se se posvetiti pomaganju svima koji žele da se bave nekom umetnošću i da ovladaju potrebnom tehnikom. I najslobodnija igra, ponovimo, ne isključuje učenje i rad: valja naučiti rukovati nekim instrumentom ili alatom, onako kao što atleta ili igrač uče da upravljaju svojim telom, pa se čak i improvizacija uči. Ali takva nastava koja ne treba da bude selektivna, ne treba da bude ni dogmatična. U stvari, tradicionalna nastava umetnosti je često upravo zbog toga dogmatična da bi bila selektivna. Danas je shvaćeno — na primer, na univerzitetu u Vensanu — da je tradicionalno učenje o harmoniji nametalo studentu veštačke i nepotrebne teškoće i nađen je ekonomičniji i stimulativniji sistem za uvođenje jednovremeno i u klasičnu i u savremenu muziku. Isto to se može učiniti i za nastavu književnosti, crtanja ili igranja. A naročito, univerzitet umetnosti treba da upućuje na sredstva a ne da zadaje ciljeve, on mora da bude škola slobode. Onaj ko nauči pravila neke igre treba da može, ako zaželi, i sam sebi da određuje i druga pravila koja podstiču igru.

— I najzad, otvoren kulturno: ovaj univerzitet bi odbacio barijere koje se suviše često postavljaju između umetnosti, nauke, tehnike pa čak i filozofije. Bavljenje umetnošću treba da bude povezano sa razmišljanjem o umetnosti: razmišljanje na koje podstiču istorija umetnosti shva-

čena onako kako smo predložili i koja se produžava u različitim naukama i umetnosti koje danas proučavaju umetnost. On isto tako treba da se poveže sa ovladavanjem raznih tehnika, koje danas tako živo zahtevaju inovacije u najrazličitijim oblastima. Univerzitet mora, najzad, da bude upoznat ako ne baš sa radom nauke, a ono bar sa izvesnim predstavama sveta koje nudi nauka. Le Bot je sa uspehom pokazao kako je pojava mehanizacije nadahnjivala slikarstvo početkom ovog stoleća; pa i danas na nepredvidljiv način, nauka može da oplodi umetnost. I, naravno, ne treba zanemariti uzajamno oplodavanje umetnosti kada su raznolika stvaralaštva okupljena na istom mestu.

Ovde ćemo se podsetiti na čuveno iskustvo Bauhauza. Da, da! Bilo je u tome prvog začetka onog što bi mogao da bude univerzitet umetnosti. To iskustvo stečeno u teškim uslovima, brutalno je prekinuo nacizam. U nekom drugom društvu, gde bi narod imao reč, ono je moglo daleko srećnije da se razvija. I tada bi se proverile Marksove reči: u komunističkom društvu neće više biti slikara, biće ljudi koji slikaju.

I, na kraju, treba da odgovorimo na dve primedbe koje smo već pomenuli u vezi s naukom.

Prva: srušiti elističku instituciju da bi se razvila i unapredila popularna umetnost, znači oduzeti umetnicima monopol za umetnost. Zar je dakle potrebno da umetnici umru da bi živela umetnost? A zar delo ne zahteva, naprotiv da mu se pojedini ljudi strasno predaju, da mu se potpuno posvete i da se potvrde kao stručnjaci? Odgovor je: da, univerzitet umetnosti može još uvek da stvara profesionalce umetnosti: ako pojedinci nisu primorani na prinudni rad, ako mogu slobodno da biraju svoje zanimanje, ništa ih neće sprečiti da prave karijeru u umetnosti. A možda je i dobro da postoje stručnjaci u umetnosti kao što postoje u nauci. Ali pod istim uslovima: da se stručnjaci ne zatvaraju suviše usko u svoju specijalnost, da je ne smatraju privatnim vlasništvom, da ne podlegnu iskušenju isključivosti. Nije dovoljno reći ono što je Leže, slikar komuniste, govorio 1920. godine: radnici su umetnici kao i ostali, a stvaralački duh, ili bar želja za igrom, mogu i u njima živeti.

Odatle proističe i druga primedba: ako se na sve proširi privilegija stvaranja, ne postoji li opasnost da opadne nivo stvaralaštva? Odgovor glasi: kada je reč o umetničkim delima, na osnovu kojih kriterijuma se može govoriti o nivou? Neko će reći da se čovek od ukusa u tome ne vara: ukus je sudija, dobar ukus, dobar sudija. Ali se zaboravlja da je ukus uvek oblikovan tako da bi doneo takav sud: on je naučen da se

podvrgava normama vladajuće ideologije; a te norme, koje su katkad i norme tržišta, istovremeno su i promenljive i proizvoljne. Pustite duh da ostane u svom iskonskom stanju: on neće biti organ prosuđivanja, već zadovoljstva, on će uživati u delu kao što se uživa u voću, a neće donositi sud o njemu. A, uostalom, mogu li se proizvoljno svrstati dela i stilovi u hijerarhiju? Od Vizantije do Renesanse, od romantike do Gotike, od klasika do romantičara može li se govoriti o napretku? Isto koliko i o nazadovanju. Ili, bar, može li se govoriti o inovaciji: stručnjak može uočiti da pojedina dela izražavaju suštinu izvesnih formalnih ili tehničkih problema i predlažu rešenje za te probleme, kao što Leonardov *sfumato* donosi rešenje problema koji postavlja sučeljavanje linearne perspektive i perspektive boja, kao što Šenbergov dvanaestostepeni sistem donosi rešenje problema hromatike i polifinije. Ovaj sud stručnjaka osvetljava razvoj umetnosti, ali on nije i sud o ukusu. Univerzitet umetnosti će nesumnjivo pomoći oblikovanju ukusa, osposobiti za jasniju percepciju dela, ali neće nametati norme ukusa i neće spustavati zadovoljstvo koje pruža umetnost, ni ono koje pruža stvaranje dela, ni ono da se u njemu uživa.

Stoga se ne može isticati opasnost od opadanja nivoa kao argument protiv popularne umetnosti. Pa ni opadanja kreativnosti. Ko zna šta će se sve stvoriti kad stvaralaštvo bude sveopšte? Sve što se može reći jeste da će popularna umetnost drukčije izgledati: biće to oslobođena umetnost, i ljudi će biti slobodni da se njome bave. Ova umetnost će se proširiti na sve delatnosti u kojima se igra može mešati sa radom, gde se može osetiti zadovoljstvo da se savladaju prepreke: a to će doprineti većoj slobodi radnika. Upravo ovakvom oslobođenju može uspešno doprineti univerzitet umetnosti. Poželimo samo da u zemlji koja ga je već zamislila bude uskoro osnovan i dokaže svoju opravdanost.

(Prevela s francuskog VERA NAUMOV —
— TOMIĆ)

